

FILOZOFIJA I KRŠĆANSKA RELIGIJA O SMISLU ŽIVOTA

Dr Stjepan Zimmermann

SUMMARIUM: Habes hic philosophicam, intumam religionis christianae rationem. Conscientia in homine est Dei praeco. Per imperativum morale religionem petit ac exprimit. Ut hoc imperativum plenum sensum accipiat non sufficit scientia de Deo sed requiritur religionis sincerum exercitium. Nec aliunde repetitur humanorum actuum bonitas et malit a quam ex conformitate ad Deum supremum legislatorem, summum Bonum. Actibus Deo conformibus homo Deum confitetur, illum adorat, cum eo unitur. Unio haec ad patriam caelestem pertinet perecte at cum Deus in terra in forma hominis apparuit terrena hominis activitas cum Christo exordium sumere, in illoque terminum habeat oportet. In Christo manifestatur Dei erga hominem amor, homo huic amori respondere debet. En necessitas religiosae praxeos, en vitae completus ac integralis conceptus! — Articulus iste postumus eximii philosophi est quasi synthesis testamenti eius intellectualis.

Čovjek ljubi ukoliko mu se mili nešto kao vrijedno, dobro, što mu »odgovara« pa za tim teži, to želi postići, zato i posize za sredstvima, da to dobro ili tu vrednotu polučii. Zbog dobra ili vrednote čovjek djeluje tj. dobro ili vrednota je »svrha« ili »ono zbog čega« čovjek djeluje. kao da »cilja« na dotično dobro, te mu je polučenje toga dobra »cilj« htijenja. Primjeri: jede i pije zato što mu je to dobro ugodno ili pak zato da se prehrani; uzima lijek kao dobro što mu je korisno da ozdravi; imati zdravlje, neko znanje, umijeće, odmarati se šetnjom, prijateljski razgovarati, baviti se sportom... pristaje ili dolikuje čovjeku kao »dolično dobro« — bonum honestum. Sve to može da bude predmetom nečije ljubavi.

Ali: nije sve što bi netko htio učiniti posve indiferentno, ne bi svejedno bilo da čovjek nešto učini ili ne učini, npr. ne bi svejedno bilo (kao što je svejedno da netko ispije čašu vode ili ne), da netko ubije nevinog čovjeka sa svrhom da mu otme imovinu za svoj ugodan život. Razum kaže da bi to bio zločin te da to nitko ne smije činiti. Kad ništa ne bi bilo karakterizirano kao zločin, kad ne bi bilo nikoje razlike između nekih čina kao *zlih*, kojih se ne smije i *dobrih* koje treba činiti, bio bi ugrožen i neodrživ normalan ljudski život. Imperativ »ne smiješ — moraš« je bezuvjetan, kategoričan, nije uvjetan, hipotetičan, npr. može biti potrebno da bolesnik uzme lijek *ako* hoće ozdraviti; uvjetno je da ne smiješ *ako* ne ćeš da budeš kažnjen zatvorom. »Bezuovjetan« znači: bez obzira da li hoćeš ili ne ćeš, to ne zavisi od tvoje volje, njoj je taj imperativ postavljen kao obaveza, kao dužnost, kojoj je svačija volja podčinjena; utoliko je taj imperativ »iznad« volje, metnut je pred nju kao zabrana i zapovijed. Po bezuvjetnom imperativu — »ne smiješ — moraš« — mjeri se moralna ili čudoredna različitost *zlih* i *dobrih* čina.

Ova je imperativna različnost sadržana u moralnoj svijesti, u praktičnom razumu kao načelo: »Dobro treba činiti, zla se kloniti«. U primjeni na pojedini konkretni čin — »ovo sada ne smiješ, odnosno moraš — taj praktični razum nazivamo »savjest«; ona pojedini čin osuđuje ili ga odobrava bezuvjetnim imperativom. On se u savjesti oglašuje ili najavljuje kao nešto *nadređeno* volji, što je, rekosome, iznad nje ili što našu volju nadilazi, kao nešto čemu je volja podložna.

Šta je ovo »nešto«?

Tu je zametak misli, iako maglovito svjestite, o Bogu kao »gospodaru« nad našim životom, o našoj moralnoj ovisnosti o Bogu, o Božjoj volji, koja

imperativno određuje kakav treba da bude naš život. Uvjerenje o toj ovisnosti, o životnoj povezanosti s Bogom, je religijsko, tj. u moralnoj svijesti je uključeno bogopriznanje — makar samo kao slutnja.

Što sada znači »zločin«?

Prekršaj volje Božje i krivnju: grijeh; dakle odgovornost pred Bogom kao sucem nad ljudskim životom, ukoliko kažnjava zločinstvo. S ovom misli o Bogu kaje se grešnik za počinjeno zločinstvo, u bojazni pred kaznom i u poštivanju spram životnog »gospodara«. Možemo reći da je u pokajanju i s njime skopčanoj odluci ubuduće ne griješiti sadržana mržnja na grijeh i ljubav k Bogu, *bogoljubnost*. Taj izraz pretpostavlja uvjerenje da je bezuvjetni imperativ od Boga.

Netko može biti uvjeren da Bog postoji na temelju toga, što uviđa kako je život i sav svijet promjenljiv te uviđa da je i njegov, vlastiti život nastao i da će prestati: što je promjenljivo to je nenužno, može ne biti, nije po sebi dostatno da postoji, ovisno je u egzistenciji, prouzročeno je, napokon, od neprouzročene bića, koje je osobne, razumno-voljne naravi, jer su to i ljudi kao njegov proizvod; a to je Bog kao »gospodar« života i svijeta. — I uređenost svijeta može nekoga privesti bogopriznanju. Tko je o tome uvjeren, lako mu je znati da je Bog ne samo egzistencijalni već i moralni gospodar našeg života, tj. da je bezuvjetni imperativ izraz Božjom voljom određenog uređenja našeg života, kako i zašto treba da živimo, dakle zakonskog uređenja, utoliko naime, da je ljudskoj naravi postavljena smjernica životnog upravljanja. Taj »naravni moralni zakon« je sadržan u cjelokupnom i vječnom zakonu Božjeg uređenja svega svjetskog razvoja.

Savjest je, prema tome, Božji »glas«, kao neposredna smjernica ili putokaz našoj volji. A volja je sposobnost da se čovjek sam od sebe odlučuje da li hoće ili neće, hoće ovo ili ono, da odabire među dobrima po samoodređenju ili slobodno. Takvi su i svi moralni čini, zli i dobri.

Taj čovjek ima u doživljaju moralnog imperativa već dosta jasnu religijsku svijest, ali ne još i posve jasnu. Zašto?

Jer se može pitati: zašto, zbog čega je bezuvjetni imperativ? Nije teško odgovoriti: budući da imperativ bezuvjetno važi za sve ljude i za sav život, tako da ne postoji nikoje dobro koje bi kao poželjna svrha zločina bilo kadro pokolebati i obeskrjepiti taj imperativ (sve kad bi zločinac smatrao neko dobro svojom »srećom«), posve jasno je da taj imperativ upućuje na *najviše dobro*, iznad svakog drugoga, i to kao *bezuvočno određenu svrhu našeg života*.

Zločin, prema tome, znači nepolučivanje najvišeg dobra, jer ovo se polučuje samo moralnim, dobrim činima. Za ovu moralnu kvalifikaciju »zlo — dobro« mjerodavno je najviše dobro, i na relaciji s njim osniva se bezuvjetni imperativ. Stoga nije nešto zločin zato što je zakonskom voljom Božjom zabranjen, nego je zabranjen zato što je zločin, što znači da zločin uključuje negaciju najvišeg dobra kao zadnje svrhe života, uključuje nepolučivanje bogoodređene svrhe. A ta svrha i ne može da bude za čovjeka nešto drugo osim suživota ili razumno-voljnog sjedinjenja s Bogom, najvišim, beskonačnim dobrom, po čemu i biva čovjek sretan. Dakle: dok čovjek u jednu ruku biva na osnovu najvišeg dobra bezuvjetno obvezan činiti dobro za čitavog života, u drugu ruku biva time i sretan. Bog naime ljubi sebe kao najviše dobro i nije mogao drugo nešto odrediti čovjeku kao najvišu svrhu nego ljubav k Bogu po izvršivanju moralnog zakona. To znači: moralna dobrota kao bogoljubnost je put k polučivanju sreće u najvišem dobru.

Očito je uvjerenje da čovjek do smrti nije posve sretan iako je moralno najvredniji, niti je svaki zločinac do smrti potpuno kažnjen lišavanjem svakog zadovoljstva. Otud biva jasno da posljedice dobra ili zla života počinju tek nakon smrti. Ova zamisao je, i bez filozofskog obrazlaganja, spojena s uvjerenjem da je bezuvjetni imperativ u savjesti čovječjoj izraz Božjeg zakona. Počinjati zločin. dosljedno, znači »gaziti« Božju odredbu. Zato i rekosmo da preokret od grješnog života u moralno vrijedni ili dobar život biva motiviran i strahom pred kaznom kao posmrtnim gubitkom sreće.

Prema ovom razlaganju razabiremo da postoji svršni poredak svih dobara spram najvišeg dobra kao životne svrhe, tj. da je ona mjerodavna za ocjenjivanje onoga što je dobro ili mu je protivno kao zlo. Na ovom se moralnom uređenju osniva načelo da treba činiti dobro i ne činiti zlo. U ovim izrazima »treba« ili »mora« obilježen je moralno voljni poredak i načela o njemu, dočim se teoretska načela, npr. proturječnosti, uzročnosti osnivaju na realnosti bitka, s razlikom između »jest« i »nije«.

Osvrnemo li se na dojakošnje izlaganje možemo razabrati da je polazište našeg razmatranja bila psihološka činjenica moralne svijesti, tj. bezuvjetno ili apsolutno imperativno razlikovanje dobroćinske i zločinačke volje. Otuda smo se kao uspinjali do vrha, tj. do Boga kao osobno »najvišeg dobra« i do »bogoljubnosti«. Što, dakle, znači »bogoljubnost«? To je teženje za našim osobnim, razumno-voljnim, sjedinjenjem s Bogom kao najvišom, zadnjem svrhom života, ili, teženje za suživotom s Bogom, dakle ljubav k Bogu kao dobru iznad svakog drugog dobra, k neograničeno savršenom dobru.¹

Bogoljubnost nam na taj način daje moralni aspekt na Boga, ali taj aspekt se ostvaruje i kad za Boga kažemo da je najviše dobro ukoliko je *svet* tj. koliko ljubi sebe kao neograničeno dobro i stoga ljubi sve što s njim sjedinjuje. A s Bogom sjedinjuje i moralna dobrota volje, ukoliko ta znači krepост ili stalno raspoloženje za neku dobrotu. Za svetost Božju kažemo da »mrzi« zločinstvo kao grijeh, što nas rastavlja od Boga.

Dakako, bogoljubnost uključuje neko znanje o Bogu, o našoj životnoj ovisnosti od Boga ukoliko je »prazvor« našeg života i svijeta, te je kao »gospodar« spram čije »uzvišenosti« čovjek je ništavan. Tko za taj osobni odnošaj s Bogom ne samo da znade i da je uvjeren, nego i priznaje osjećajem *počitanja*, kao i time da je voljan činiti što Bog hoće ili da je *boguodan*, možemo reći da Boga ljubi iznad svega što je ljubavi vrijedno. Toma Akvinski kaže da je ljubav kao neko usklađivanje (*coaptatio*, *Anpassung*) volje i sjetilnog teženja s nekim dobrom; ljubav, razumska kao i osjetilna, je prijatna dopadnost nekog dobra. Za doživljaj bogoljubnosti ćemo reći da je on priznavanje Boga kao *osobno sjedinjenje* s Bogom, bilo u vidu egzistencijalne bilo moralne ovisnosti o Bogu. Bogoljubnost naime dolazi do izražaja u raznim doživljajnim aktima: to su *prvo* u egzistencijalnom vidu zahvaljivanje darovatelju života — da mogu vidjeti, čuti, govoriti, kretati se, misliti, da imam zdravlja, hrane, vode, sunca — i svaka druga molitva prošnje i poklonstva; *drugo*, u moralnom vidu ovisnosti postoji najprije uvjerenje da bezuvjetni imperativ upućuje na »iznad« naše volje ili da je savjest »glas Božji«, tj. da Božja volja zabranjuje zločin i zahtijeva što je »dobro«, a s tim je uvjerenjem skopčano

1) U metafizičkom aspektu kažemo da je Bog sam bitak, »samobitak« tj. ne na nekom stupnju bitka, ograničeni život, razumnost —, ne s nekim ograničenjem savršenosti, nego »svesavršen« toliko i »najviše dobro«, te prazvor svega dobrog. Tako pojam o Bogu kao samobitku ima najpotpuniji sadržaj, dočim opći pojam bića ima najmanji sadržaj, samo nasuprot neb'tku.

kajanje za počinjeni zločin kao krivnju, grijeh, te odluka izbjegavati grijeh, smatrajući voljnu suglasnost s Bogom, tj. poslušnost, vrijednijom od svakoga grješno poželjnog dobra.

Svi ovi doživljaji, uključivši znanje o Bogu, ukupno sačinjavaju religiju u subjektivnom smislu tj. religioznost. »Religiozno« je znanje o Bogu samo koliko je uključeno u bogopriznanju ili u navedenim čuvstveno—voljnim doživljajima. Znanje o Bogu, uvjerenje o našem odnošaju spram Boga je, naravno, početak religije. Za taj se početak pretpostavlja takvo duševno raspoloženje, kojim je čovjek voljan prihvatiti istinu o Bogu; ali samo znanje za sebe, ako je i filozofsko, nije »religiozno«, ono takvim biva tek u sklopu s raznim aktima voljnog bogopriznanja.² Među ovim voljnim aktima naglasujemo bogoljubnost, jer se ona odnosi na Boga koliko je najveće ljubavi vrijedan, koliko je najviše dobro kao životna svrha, ili koliko je polučenje ove svrhe kao sjedinjenje s Bogom osnov zakonski moralnog uređenje, ili, koliko je bogoljubnost mjerodavna za moralno razlikovanje. »Zlo« je što se protivi bogoljubnosti, s čime je ona nespojiva, i zato »ne smiješ«, a »moraš« ono bez čega nema bogoljubnosti; smiješ što nije proti bogoljubnosti; sve je »dobro« što proizlazi iz ljubavi k najvišem dobru.

Bogoljubnost je religijska osnovica moralno vrijednog, dobrog života kao puta prema polučivanju posmrtno sretne bogoljubnosti. Dvije su dakle bogoljubnosti: predsmrtna i posmrtna. Govorimo o prvoj ili predsmrtnoj, dosmrtnoj bogoljubnosti, a druga, sretna bogoljubnost znači postignutu zadnju svrhu života u suživotu s najvišim dobrom putem dosmrtno bogoljubnosti. Dosludnost bogoljubnost možemo uzeti istoznačno sa »religioznošću« ili nabožnost, što prouči sav moralno vrijedni život kao polučivanje posmrtno sreće. Pa kako je ovo polučivanje najviši smisao života, reći ćemo isto i za bogoljubnost, tj. na svijetu smo zato da bogoljubnim životom budemo sretni.⁵

Dakako da je bogoljubnost različita kod pojedinih ljudi, i to glede uvjerenja ili znanja o Bogu kao i glede bogopriznanja po navedenim moralnim aktima molitve, kajanja itd.⁴ Ali jezgra ethosa—morala i religije zajednička je ljudima; i etnologija potvrđuje da je osnovno moralno načelo — »Dobro treba činiti, zla se klonuti« — zajedničko ljudima, kao i to, da je sa moralnom svijesću skopčana religijska misao kao neko, makar još neodređeno uvjerenje o Bogu. Evo kako to nastaje:

Religijska misao oživi, rađa se u bezuvjetnom ili apsolutnom imperativu savjesti: »ovo ne smiješ učiniti«. Naime: u tome se imperativu oglašuje apsolutni »iznad« moje i svačije volje, iznad ljudskog života, — u jednoj volji koja kao gospodar života zabranjuje što je zlo i zapovijeda što je dobro. Tu je evo, klika misli o Bogu kao osobnom zakonodavcu, pred kojim je zločin krivnja, protivljenje Bogu, a krivnja se kažnjava po pravdi zakonodavca lišavanjem zadovoljnog života. Stoga napustiti zločin, poslušati volju Božju u savjesti ili činiti »dobro« bezuvjetno je potrebno: treba ljubiti Boga više nego išta drugo. Zašto Bog bezuvjetno traži od čovjeka bogoljubnost? Zato što se time polučuje ono što je za čovjeka najveće zadovoljstvo, potpuna sreća ili

2) Bogopriznanjem možemo nazvati i sigurno znanje o Bogu, tj. razumsko bogopriznanje.

3) To je i odgovor na prvo pitanje katekizma »Na svijetu smo zato da Boga ljubimo, da mu služimo tj. da živimo izvršujući Božju volju, i tako da u nebo dodemo«. »Nebo« označuje sretni suživot s Bogom u posmrtnoj bogoljubnosti.

4) Namjesto »moralno« možemo reći »etički«, koliko ethos znači svijest bezuvjetno obavezne razlike između zlih i dobrih čina; a »etika« je objašnjavanje ethosa.

blaženstvo u sjedinjenju ljubavi s Bogom najvišim dobrom. Upravo zbog ovog polučjenja kao životnog cilja i postoji bezuvjetni imperativ. Ako netko još i ne bi znao zašto je Bog moralni zakonodavac — naime zato jer je svrhodavac —, već samo to što u savjesti naslućuje, odnosno biva uvjeren da je bezuvjetnost = iznad = »Bog«, možemo to smatrati religijskom komponentom u odluci činiti što je dobro. Pa ni to ne mora da bude izričito kod svakog pojedinog čina, dovoljna je za moralnu dobrotu maglovita svijest da čovjek čini što je »apsolutno« vrijedno, iznad svega u svijetu. Utoliko je religijska misao zajednička u moralnoj ljudskoj svijesti.

Moralno dobrim može se smatrati samo onaj voljni čin, kod kojega je čovjek uvjeren da ga na taj način pobuđuje ili pokreće što je »najviše«, što je bezuvjetno vrijedno i životu naređeno, što je kao slutnja o Bogu. Moralna dobrota je, dakle, izvršavanje nadljudske, Božje volje: bez ikoje bogoljubnosti nema moralne dobrote.

Prema tome, ako pretpostavimo da je netko neznabožac ili da ne bi baš ništa ni znao za Boga, ili da je ateist, ne ćemo zato reći da je zločin sve što čini, nije »nemoralan«, ali je amoralan, nema potpune, s religijskom motivacijom skopčane moralne svijesti. On doista priznaje da ne smije biti zločina, no ovaj »ne smije« osniva se samo na interesu zajednice. Premda bi kome i bilo evidentno da ne smije činiti što smatra da je zločin i da treba dobro činiti, npr. pomoći nevoljniku, nije mu moralno dobar čin ako ne bi ni pomišljao da ovaj »ne smije — treba« po svojoj bezuvjetnosti upućuje na »višu volju«, — a priznanje te volje u odluci učiniti što je dobro, možemo već nazvati *bogoljubnost*.

Ne samo, kako maločas rekosmo, da je pomanjkanje i odsutnost uvjerenja o Bogu zaprekom bogoljubnosti, nego su to i razna nagnuća ili sklonosti što privode zločinu, npr. pijanica i bludnik su ne samo indisponirani za bogoljubnost kao voljno izvršivanje »Božjeg glasa« u savjesti, nego oni i taj »glas« zaglušuju svojom strašću, koja ih potiče i na nepriznavanje Boga. No i kod ljudi kojima nije strast »potamnila razum«, postoje zla nagnuća ili pobude da čovjek čini nešto protiv savjesti — npr. sklonost na žestinu, laganje, ogovaranje, oholost, sebeljublje, nemilosrdnost, mržnju. . . —, i takve pobude mogu trajno, svakodnevno da čovjeka »napastuju«, te ih čovjek mora po savjesti nadvladati svojom voljom, mora »boriti se« s njima, da bi se odlučio poslušati savjest i činiti dobro. Baš u tom sukobu sam sa sobom, sa svojim zlim nagnućima što pokreću volju na zločin, ne bi čovjek ni bio kadar izaći kao pobjednik da nije bezuvjetnog imperativa »ne smiješ«, i kad ne bi taj imperativ uključivao misao na kažnjivost zločina, — a u toj se misli već najavljuje Bog.

Bogoljubnost je, dakle, različita koliko je netko *prvo*: manje ili više uvjeren o Bogu, koliko zna da je Bog zakonodavac ili još više od toga zna o posmrtnoj svrsi života, te *drugo*: koliko manje ili više priznaje Boga dobrim činima, tj. ljubi Boga, jer npr. više ga ljubi tko bi čitav život posvetio pomaganju bolesnim i bijednim ljudima, nego da npr. jedanput se odrekao opijanja. Svakako više ljubi Boga tko se trajno, možda svakodnevno bori sa svojim zlim nagnućima u samosvladavanju, samozataji, npr. da bludne želje obuzdava disciplinom očiju, kad pazi da ne gleda što ga »napastuje«, potiskivanjem i odstranjivanjem iz svijesti bludnih predodžbi itd. Već to da li je netko više-manje pažljivo sabran ili je rastresen i životnim prilikama okupiran te jedva ili nikako i ne misli na Boga, može da bude odlučno da li će i kako će biti bogoljuban. Napose treba uzeti u obzir kakav je netko imao odgoj u

djetinjstvu po roditeljima i društvenoj okolini. Religijski odgoj mora biti nedjeljivo povezan s moralnim odgojem zato što je religija osnovica morala.

Kad smo spomenuli raznolikost uvjerenja o Bogu, ne treba pritom zaboraviti da je upravo to uvjerenje osnovicom bogoljubnosti: ljubiti Boga može netko koliko ga »pozna«, koliko znade zašto da ga ljubi, koliko mu je poznat naš životni odnošaj prema Bogu, ne samo egzistencijalni već napose moralni odnošaj, koji je i sadržan u bogoljubnosti. A vrlo je malo ljudi, rekosmo, koji bi ovo što je ovdje izloženo znali, pa ipak, vidjeli smo da savjest ili normalna praktična pamet s apsolutnim imperativom upućuje i nefilozofskog čovjeka na priznanje životnog zakonodavca, spram koga je zločinstvo prezir zakaona, krivnja, kažnjiva odgovornost, i da bezuvjetno treba htjeti i činiti što je dobro, kako savjest kaže; a suprotno kazni tj. lišavanju zajednice s Bogom, kao posljedici zločinstva, svakako je posljedicom moralne dobrote upravo sjedinjenje s Bogom, što predstavlja najveću sreću za čovjeka. Te sreće na zemlji nema, i zato zaključujemo da je u posmrtnom životu.

Ovaj misaoni kompleks, bez dublje analize, biva donekle svjestit čovjeku kad se nađe pred alternativom da se odluči da bira između zločinačkog motiva i religijske motivacije. Kako mu postaje svjestit? Koliko uviđa ili možda samo naslućuje zašto ne smije činiti zlo i mora činiti suprotno tome kao dobro. Za moral pojedinca odlučna je njegova religijska motivacija: ako je vrlo slaba, a većinom i jest slaba, slaba će prema tome biti i snaga volje u suzbijanju zločinačkih tendencija, dočim jasno poznata motivacija, da naime moralno ispravan život vodi k sretnom suživotu s Bogom, daje čvrsto uporište volji u odlučnom napuštanju grijeha i nastojanju živjeti po savjesti.

Životno značenje religijske motivacije najvažniji je rezultat našeg filozofiranja! Razumsko znanje dopire do istine o moralnom značenju »naravne religije«, koliko naime uzimamo u obzir našu razumno-voljnu narav u životnom odnošaju spram Boga. Putem religijske motivacije omogućena je realizacija moralno vrijednog života kao polučivanje zadnje životne svrhe u sjedinjenju s najvišim dobrom, izvorom blaženstva. A u tome je i realizacija najvišeg, moralnog smisla života.

Time završuje naše filozofiranje, — kad ne bi bilo kršćanske religije! Polazeći od naravno religijske motivacije može filozof promatrati kršćansku religiju. O tome letimično da nastavimo koju riječ.

Filozof se može zanimati za historijski poznatu i posve drukčiju religijsku motivaciju, što je predstavlja Isus Krist. Pojavila se u historiji posve nova bogoljubnost na osnovu vjerovanja, da se u Isusu ljudima očituje Božja ljubav, zasnjeđena smrću raspeća na križu, da bi to ljudima bilo motivom za bogoljubnost, koja u sjedinjenju s Kristom znači put k posmrtnom sjedinjenju ili ljubavi kao izvoru blaženstva. U tome je smisao Kristove, nadnaravne religije. Nju oglašuju ljudima Kristom određeni nasljednici od apostola do danas u njegovoj Crkvi. U suživotu s Crkvom biva kršćanin bogoljuban na osnovu toga što znade da za njegovu neprolaznu sreću Božja ljubav u Kristu podnosi i pribijanje na križ. Koga to potrese u dno duše te odluči s Kristom zajedno živjeti, taj po vlastitom iskustvu razumije što znači kršćanska bogoljubnost. Dakako, nikada to ne će iskusiti tko ni sa gledišta »naravne religije« ne živi bogoljubno, nego se odvratio od Boga kao okorjeli grešnik, ili tko čak ne priznaje Boga.

Filozof može ovako razmisliti: apsurdno je pretpostaviti da bi se kršćanska bogoljubnost, daleko savršenija iznad naravne bogoljubnosti, osnivala

na zabludi, na obmani glede Krista, jer bi to značilo da ova savršenija ne odgovara volji Božjoj, dok bi joj odgovarala nesavršena bogoljubnost. Već time je opravdana istinitost vjerovanja u Božju ljubav na Kristovu križu. Posve je jasno da jedino ova historijski bogoobjavljena religija dolazi u obzir, dok smo u naravnoj religiji govorili samo s gledišta razumskog znanja.

Filozof ne gleda na to kako pojedini kršćani žive nego razmatra kako se može i kako treba živjeti na osnovu religijske motivacije po Kristu, tj. što u životu ljudskom može da znači »Kristoljublje« — da se tako izrazimo. Prvenstveno je to, da ova motivacija obuzme, pronikne svu dušu ili da se čovjek uživiljuje na ljubav Božju na križu: kao da gleda i sluša kako se pod udarcima čavala u ruke i noge razmrskaju kosti Kristove za mene, za moje roditelje, djecu, prijatelje, za svakog čovjeka, a zašto? — zato, da se time pokaže i da uvidim kolika je ljubav Božja za moju i svih ljudi neprolaznu sreću ako sa Kristom zajedno ljubim Boga. Ovaj »zato« je religijski motiv kršćanske bogoljubnosti, — motiv, koji svoju neizrecivu snagu dobiva kad zamislim kako s mukotrpnom ljubavi Bog hoće moju sreću, koju mogu polučiti ako svojim životom u zajednici s Kristom uzvraćam ljubav k Bogu. Tako Isus Krist znači Božje vodstvo na putu k sreći.

Kako ovaj religijski motiv utječe na život? Posve jasno da bogoljubnost isključuje grješnu volju: kršćanin ne smije griješiti, mora trajno nastojati da bude u svakom pogledu krepostan. U zajednici s Crkvom, gdje je Krist euharistički nazočan, kršćanin se s njime euharistički sjedinjuje po svetoj pričesti. Sjedinjenje s Kristom utječe i na život ispunjen tegobama: čovjek se ne osjeća osamljen, ne očajava, lakše podnosi i svoje boli misleći na Krista, znade da mu manjkavosti u životu ne oduzimaju mogućnost sreće, što ga trajno podržava u radosnoj ljubavi, a zajednica s Kristom ispunja ga ufanjem i pred smrtnim časom, ona ga potiče na ljubav k bližnjem koliko je svakom čovjeku, svakom bližnjemu, namijenjena Kristova sreća . . .

Nije li po kršćanskoj religiji najveličajnji smisao ljudskog života?! To može filozof da uoči upravo kao opravdanje za istinitost ove religije. Nije to mistika, ni patetička deklamacija, niti je fantom, nego spoznaja na osnovu istine o bogoobjavljenoj ljubavi na križu Kristovu. Ova je istina kao naučna tema predmetom teologije. I bez toga izučavanja protivnici su ove religije, dakako, svi ateisti, pa agnosticici, smatrajući Boga nepoznatljivim, a onda i praktični materijalisti s svojim idolima.

Kršćanska religija kao živa svojina čitavog svijeta daleki je i za čitav svijet sretni cilj, kome je zaprekom isto što i glede naravne religije: nesigurnost uvjerenja o Bogu i nemoralne sklonosti. Otuda i dolaze glavni napadaji na kršćansku religiju. Našim se izlaganjem ispostavilo da filozofiranje privodi Bogu, i da se na kršćanskoj religiji osniva nadnaravni smisao života.